

SEPTENTRION: CARNET DE VILLE : MAASTRICHT

TEKSTEN: J. Notermans; T. Henrar; W. Dijkman & S. Minis.

Maastricht 2005.

FORT KONING WILLEM I.

Het fort, waarvan het ontwerp in 1814 door de Fransen in de vesting werd achtergelaten, behoort tot de laatste fortificaties van betekenis, die te Maastricht zijn aangelegd.

Het fort Koning Willem I werd gebouwd in de jaren 1815-1818 en diende ter verdediging van het noordwestelijke en noordelijke vestingfront. Bovendien kon dit nieuwe fort samen met het fort Sint-Pieter een kruisvuur voor het westelijke vestingfront leggen, zodat een aanval aan deze zijde van de stad vrijwel onmogelijk werd.

De bouw van het fort werd op 1 april 1815 ter hand genomen met meer dan driehonderd arbeiders en ruim vijfhonderd vrijwilligers, waarbij de burgemeester en de leden van de gemeenteraad het goede voorbeeld gaven. Deze overhaaste bouwcampagne stond ongetwijfeld in verband met de plotselinge terugkeer van Napoleon, die op 1 maart 1815 zijn verbanningsoord Elba had verlaten en in Parijs als een held was onthaald.

Op 30 mei 1815 was het grondverzet voltooid en werd de bekleding van de buitenschil ter hand genomen, maar door de val van Napoleon op 18 juni 1815 bij Waterloo was de druk van de ketel en kon de afwerking in alle rust geschieden. Het werk werd in 1818 pas voltooid. Het fort bestaat uit een zeer grote kazemat: een ondergrondse bunker, die verbonden is met uitgestrekte galerijen. Het fort was aanvankelijk met de stad verbonden door een verzonken weg die ter plaatse van de Kastanjelaan lag en nu nauwelijks meer herkenbaar is.

In "Bolwerk der Nederlanden" van L.J. Morreau uit 1979, een ouder standaardwerk over de vesting Maastricht is een aardige beschrijving van de omstandigheden waaronder Fort Koning Willem I gebouwd is te vinden. Hieronder volgt een bloemlezing daaruit.

De aanleiding voor de vernieuwde aandacht voor de vestingewreken wordt door Morreau als volgt beschreven:

“In het verdedigingsstelsel van het Verenigd Koninkrijk, waarvan de organisatie reeds kort na het einde van de Franse bezetting 1794-1814 een aanvang nam, werd door Maastricht een positie 'van de grootste aangelegenheid' in-genomen.

Vormde de plaats reeds een belangrijke schakel in de keten van versterkte steden langs de oostgrens van het land, zij zou daarnaast de vestinglinie-in-opbouw tussen de Maas en Oostende! op 'eene hoogst respectabele wijze' gaan afsluiten, zodat zij zonder twijfel mocht worden beschouwd als 'de sleutel van België' (121). Daarnaast was de befaamde vestingstad bijzonder geschikt als depotplaats van krijgs- en mondbehoefden van het zuidelijk front, vanwege haar ligging aan de Maas en de communicatie met alle grote steenwegen der zuidelijke en noordelijke provincies. In een oorlog met Frankrijk ten slotte, zou Maastricht de Maas afgrendelen voor vijandelijke transporten van krijgsbenodigdheden en konden vanuit de vesting aanvallen op de Franse aanvoerlijnen worden ondernomen. En het laatste zou de tegenstander voor de noodzaak stellen de plaats te belegeren of te blokkeren, waardoor zijn voorwaarts rukkende macht aanmerkelijk zou worden verzwakt (109; 111).” (Morreau, 1979, p. 213.)

In 1814 wordt beschreven wat er aan versterkingen nodig zou zijn: “In zijn 'Renseignements over Maastricht [-_ol in 1814' (69) schrijft de luitenant-kolonel W. L. van Ingen, dat de versterking van de Caberg 'eene zaak van het eerste belang is'; het project, door de Franse ingenieurs daartoe gemaakt, 'schijnt mij doelmatig te wezen'.

Daarnaast moet ook het front van Den Bosch, 'dat ontegenzeggelijk nu het zwakste is, en dus altijd het punt van attaque zal wezen, in equilibre gebragt worden met de andere fronten; men dient te dien einde een geheel ander en eenvoudig systema aan te nemen van beter gedefileerde werken, welke alle moeten gereveteerd worden'. .

De ontwerpen met betrekking tot de versterking van de Caberg en de vernieuwing van de Lage Bossche-fronten werden nog in 1814 'in 't ruwe' door Van Ingen voltooid, en, na het aanbrengen van enkele minimale wijzigingen door de majoor-ingenieur F. J. Th. van der Wyck, in de jaren 1815-1823 uitgevoerd.” In zijn 'Renseignements over Maastricht in 1814' (69) schrijft de luitenant-kolonel W. L. van Ingen, dat de versterking van de Caberg 'eene zaak van het eerste belang is'; het project, door de Franse ingenieurs daartoe gemaakt, 'schijnt mij doelmatig te wezen'.

Daarnaast moet ook het front van Den Bosch, 'dat ontegenzeggelijk nu het zwakste is, en dus altijd het punt van attaque zal wezen, in equilibre gebragt [worden met de andere fronten; men dient te dien einde een geheel ander en eenvoudig systema aan te nemen van beter gedefileerde werken, welke alle moeten gereveteerd worden'. .

De ontwerpen met betrekking tot de versterking van de Caberg en de vernieuwing van de Lage Bossche-fronten werden nog in 1814 'in 't ruwe' door Van Ingen voltooid, en, na het aanbrengen van enkele minimale wijzigingen door de majoor-ingenieur F. J. Th. van der Wyck, in de jaren 1815-1823 uitgevoerd." (Morreau, 1979, p. 214.)

In 1814 wordt een rustig begin gemaakt met de werkzaamheden aan een fort op de Caberg: Nadat in 1814 de Caberg was opgemeten en in kaart ge-bracht (121), werd een jaar later op de zuidpunt van deze hoogte de aanleg van het fort Koning Willem I ter hand genomen; een bord op het werkterrein vermeldde, dat het fort de 'afweering tegen den algemeenen vijand' tot taak zou hebben. (...) Behalve ter beveiliging van de noordelijke vestingfronten kon het fort Koning Willem look worden ingeschakeld, om samen met het fort Sint-Pieter een kruisvuur voor de Hoge Fronten te leggen (55). Voor de bestrijking met flankvuur van het terrein oost van de Caberg kon zowel van het fort Koning Willem I als van het ravelijn c worden gebruik gemaakt (59)." (Morreau, 1979, p. 215.)

Als dan Napolen in het voorjaar van 1815 zijn verbanningsoord Elba ontvlucht en terugkeert naar Frankrijk slaat velen in Europa de schrik om het hart en wordt er bij Maastricht vaart gezet achter de aanleg van het fort: "Bij dagorder van de luitenant-generaal De Constant- Villars, gouverneur van Maastricht, van 1 april 1815 werd het ge-hele garnizoen van de stad uitgenodigd, om vrijwillig te komen werken bij de aanleg van een fort op de Caberg, 'allergewigtigst voor de verdediging dezer vesting, dog wel-kers bekostiging in dit ogenblik van de zijde van het gou-vernement niet konde geschieden'.

Op 18 april ging een onbekend aantal 'braave' militairen krachtadig aan het werk en in zijn enthousiasme geloofde men, het fort binnen het krappe tijdsbestek van één maand te zullen kunnen voltooien (356, 21.4.1815).

Op 20 april waren op de Caberg 312 man aan het werk, namelijk 17 officieren, waarbij de generaal-majoor Corna-hé, commandant van de le mobiele brigade, en de luite-nant-kolonel Van Walkerm, 6 sergeants, 14 korporaals en 256 manschappen, benevens 19 burgers, waarbij een zekere, Pichot en Zoon (147).

Het dirigeren van een gedeelte van het garnizoen naar el-ders dreigde intussen reeds na enkele dagen enige vertra-ging te zullen veroorzaken, waarop door de burgemeester van Maastricht, C. Coenegracht,7 op 21 april 1815 een be-roep werd gedaan op de burgerij, 'om onverwijld deel te neem en aan den arbeid'. Ten einde aan een ieder gele-genheid te geven om zijne vaderlandslievende gezindheden ten deze door daden aan den dag te leggen, zal het aan de

zodanigen, welke door hunne ambtsbetrekkingen, huis-houdelijke bezigheden, lichaamsgesteldheid of andere re-denen mogten verhinderd worden in persoon werkzaam te zijn, vrijstaan een ander bekwaam arbeider in hun plaats te stellen'. Het fort was immers niet alleen van belang 'voor de verdediging deezer vesting [--- doch ook) voor de beveili-ging van ulieder huizen en bezittingen binnen deze stad' (356,21.4.1815).

Aan deze oproep werd spontaan gehoor gegeven en op 24 april, omstreeks 10 uur 's morgens, zag men een talrijke menigte, 'uit alle standen zaam gekomen', voorafgegaan door de burgemeester, de gemeenteraad, het gerechtshof enz. naar de Caberg trekken, waar direct flink werd aange-pakt (356, 24.4.1815).

helpers geleidelijk teruglopen, daar het werk uit de aard der zaak de meeste burgers te zwaar zal zijn gevallen. De aanleg van het fort werd hierdoor echter niet vertraagd, daar men inmiddels de nodige betaalde werkkrachten had kunnen aanstellen. Op 3 mei werd aan het fort gewerkt door 40 à 50 burgers van het atelier van Pichot, 40 weeskinderen (I), 43 door de in-gezetenen en 241 door de regering betaalde arbeiders, 25 mineurs en 11 gendarmes, in totaal derhalve ca. 400 man (147,3.5.1815).

Op 9 mei was het fort 'door den ijver van het garnizoen en der burgerij' tot op ongeveer de halve walgangshoogte ge-vorderd (146). Enkele dagen tevoren had de koning zijn bijzondere ingenomenheid doen kenbaar maken met de door de ingezetenen van Maastricht gegeven blijken van edele vaderlandsliefde; het was Zijner Majesteits wens, dat het geld, dat door de burgerij was toegezegd voor het uit-rusten van oorlogsvrijwilligers, bij voorkeur zou worden aangewend tot de opbouw van het fort Koning Willem, mits de ingezetenen daarmee accoord gingen (356, 5 en 12.5.1815). (...)

In de loop van mei 1815 begon het fort flink op te schieten. De 23e was men nagenoeg op walgangshoogte en ook de aanleg van de bedekte weg, van het glacis en der caponniè-re, welke het fort met de achtergelegen fronten zou gaan verbinden, was toen reeds ter hand genomen.

In de week voorafgaand aan 23 mei waren, behalve een aantal burgers, 600 bezoldigde arbeiders aan het fort werk-zaam, de week daarop 700 man. Het werk aan de' ca pon-nière, dat speciaal voor de burgerij was gereserveerd, ging zeer langzaam voort (146,23 en 30.5.1815).

Met een sterkte van 800 man werd in de week van 30 mei het hoogste aantal tewerkgestelden bereikt; in de week van 5 juni telde men tweehonderd arbeiders minder. Het fort was toen voor twee derden voltooid; ook aan de borstwering en het banket werd reeds gewerkt (146, 5 en 13.6.1815).

Daar er niet voldoende hout beschikbaar was, moest men voor het palissaderen van de bedekte weg elders in de ves-ting minder nodige palissaden uitnemen.

Besloten werd de borstwering van het fort te ondermijnen, om het werk te laten springen indien het bij gebrek aan mankracht niet zou kunnen worden bezet (146,20.6.1815). Tijdens de inspectie door de koning v.an de vesting Maas–tricht op 6 en 7 juni 1815 werd ook het fort Koning Willem I bezocht. Zijne Majesteit, zegt het Journal de Maestricht van 7 juni 1816, 'a tout examiné avec attention et en a témoigné sa satisfaction' (356).

In de loop van juni werd begonnen met de plaatsing van de keelsluiting, bestaande uit een palanque van eiken boom–stammen (146, 20 en 27.6.1815).

Aanvankelijk had men dit hout bestemd voor de beschoei–ing van de fortaluds, doch de grond bleek zo vast, dat de bekleding achterwege werd gelaten (146,13 en 27.6.1815). Uit het weekrapport van 1 augustus vernemen wij echter, dat door de voortdurende regenval een gedeelte van de escarp is afgeschoven; het aanbrengen op het betreffende punt van een houten bekleding wordt spoedig ter hand genomen.

Eind augustus schrijft Croiset te hopen, dat het fort in 1816 in metselwerk zal worden gebracht. In de komende winter mag men grote calamiteiten aan het werk verwachten, daar de aanhoudende stortbuien reeds nu kleine beschadigingen aan escarp en contrescarp hebben teweeggebracht (146, 29.8.1815). Aan de wens van Croiset zou in 1816 inderdaad worden voldaan." (Morreau, 1979, p. 215 en 216.)

Als dan in juni na de slag bij Waterloo de druk van de ketel gaat, komen ook de werkzaamheden aan het fort in rustiger vaarwater: "Doch toen 'den trotschen vijand, die ons den ondergang gezworen had', bij Waterloo vernietigend was geslagen, stond de koning toe, dat de middelen in kwestie zouden worden aangewend voor de ondersteuning van gekwetsten en verminkten en van de weduwen' en wezen der gevallen militairen (356, 11.9.1815)." (Morreau, 1979, p. 216.)

Het werk werd op 16 september 1815 gestaakt. De afwerking van het fort, met het verder bekleden van de muren vond in 1816 plaats.